

რესტიტუციის ფარგლები ანგლო-ამერიკულ უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში

ასოც. პროფ. გიორგი რუსიაშვილი

დემეტრე ეგნატაშვილი

შესავალი

უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში ცენტრალური ადგილი უკავია კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლების დადგენის პრობლემატიკას. ქართველმა კანონმდებელმა, გერმანელისაგან განსხვავებით (გსკ-ის 818-820-ე პარაგრაფები), ეს რეგულატორული კომპლექსი უფრო დააქუცმაცა (სკ-ის 979-981, 984, 985, 987 II, III მუხლები),¹ თუმცა მათი სტრუქტურა და შინაარსობრივი ბირთვი იდენტურია. ეს დანაწესები წარმოადგენენ გარკვეულწილად იმ ძირითადი პრინციპის განსხეულებას, რომლის გარშემოც არის კონსტრუირებული მთლიანი უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი. მოცემული პრინციპი კი მდგომარეობს იმაში, რომ უკან დაბრუნების ვალდებულებამ (კეთილსინდისიერი) მიმღები არ უნდა გაალარებოს – უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის მიზანს არ წარმოადგენს მიმღების დასჯა ჩადენილი უმართლობისათვის, არამედ ქონების უსაფუძვლო წანაცვლების უკუქცევა, რის გამოც პასუხისმგებლობის ფარგლების კონსტრუირება, ზოგადად, ბრალისგან დამოუკიდებლად ხდება (გარდა ე. წ. „გამკაცრებული პასუხისმგებლო-

ბის“² შემთხვევისა). ამიტომაც, გერმანული სამართლის ოჯახში მიმღები პასუხს აგებს მანამ, სანამ ჯერ კიდევ გამდიდრებულია (გსკ-ის 818 III პარაგრაფი, სკ-ის 979 III მუხლი) და გამდიდრების არარსებობასთან ერთად ის პასუხისმგებლობისაგან თავისუფლდება. გამდიდრების არარსებობის გამო კონდიქციური მოთხოვნის გამორიცხვას ფორმალურად იცნობს ასევე ანგლო-ამერიკული სამართალი **change of position**-შესაგებლის სახელით, თუმცა მხოლოდ ფორმალურად.³ სინამდვილეში კი, გერმანული მოსაზრების სანინააღმდეგოდ, აქ გამდიდრება, ზოგადად, არ წარმოადგენს ცვალებად სიდიდეს, რომელიც მიღების შემდეგ შეიძლება გაქრეს.⁴ თავდაპირველად მიღებული გამდიდრების მოგვიანებით გაქარწყლებასთან ერთად პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლება ანგლო-ამერიკული პერსპექტივიდან გაკრიტიკებულია იმ შემთხვევებზე მითითებით, როდესაც ეს პრინციპი გერმანულ სამართალშიც არ მოქმედებს, რა არგუმენტიცაა საერთოდ ეჭვქვეშ აყენებენ მის მიზანშეწონილობას. მაგალითად,

¹ გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის სარეფორმო წინადადება, 2020, 7-ე და მომდევნო გვერდები, <http://lawlibrary.info/ge/> (32.03.2020); გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი I: შესრულების კონდიქცია, თბილისი 2017, 81.

² რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 61-ე და მომდევნო გვერდები; გ. რუსიაშვილი/დ. ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, თბილისი 2016, 107-ე და მომდევნო გვერდი.

³ შდრ. J. Gordley, Restitution without enrichment? Change of position and Wegfall der Bereicherung, in: D. Johnston/R. Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment: Key Issues in Comparative Perspective, Cambridge 2002, 227-ე და მომდევნო გვერდები, 240, 241.

⁴ J. P. Dawson, Erasable Enrichment in German Law, Boston University Law Review 61 (1981), 271 sqq.

მოტყუებით დადებული ხელშეკრულების⁵ შემთხვევაში, პირმა, რომელმაც შეგნებულად ჩაიდინა უმართლობა, უნდა ზღოს ასევე ამ უმართლობის წინასწარ განუჭვრეტელი შედეგებიც; არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ის ჯერ კიდევ გამდიდრებულია⁶ – თუ პირმა მოტყუებით დაადავინა მეორე მხარეს მანქანის ნასყიდობის ხელშეკრულება, რომელიც მოგვიანებით განადგურდა, მან მაინც უნდა აანაზღაუროს მანქანის მთლიანი ღირებულება. თუმცა მოცემული მაგალითისათვის კონდიქციური პასუხისმგებლობის მოცულობასთან დაკავშირებული დისკუსიის ფარგლებში ადგილის მიჩენა პრობლემურია, ისევე როგორც პრობლემურია ამ კონტექსტში მოყვანილი ინგლისური სასამართლოს გადაწყვეტილება *Doyle v Olby (Ironmongers) Ltd*,⁷ რომელიც ცალსახად დელიქტური სამართლის წესების მიხედვით უნდა დადგინდეს და არაფერი ჰქონდა საერთო კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლების დადგენასთან, რადგან მოსარჩელე ითხოვდა ზიანის ანაზღაურებას და არა მისი ქონებიდან გადადინებულის დაბრუნებას. ის ფაქტი, რომ უკან დასაბრუნებელი გამდიდრებისა და ანაზღაურებადი ზიანის ფარგლები შეიძლება ერთმანეთს დაემთხვეს, არ ცვლის იმას, რომ ეს ორი განსხვავებული რეგულატიური კომპლექსის ნაწილებია და ყველა სხვა შემთხვევაში ამას შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდეს. *Doyle v Olby*-ზე უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის კონტექსტში მითითებით იშლება ყოველგვარი ზღვარი დელიქტურ და კონდიქციურ პასუხისმგებლობის ფარგლებს შორის. დელიქტური პასუხისმგებლობისათვის უმნიშვნელოა, ა-მ შემთხვევით (მსუბუქი გაუფრთხილებლობით) ჩაღვნი ბ-ს ფანჯრები, თუ, ასევე, შემთხვევით (ისე რომ საკუთარი ეგონა) წაიღო და საკუთარ სახლში ჩააშენა. დელიქტური სამართლის მიხედვით ორივე შემთხვევაში მხოლოდ ფანჯრების ობიექტური ღირებულება ანაზღაურდება; კონდიქციით კი, პირველ შე-

მთხვევაში – არაფერი, რადგან ა-ს ბ-ს ფანჯრების განადგურებით არაფერი მოუპოვებია, ხოლო მეორე შემთხვევაში ანაზღაურდება ის თანხა, რითიც ა ჯერ კიდევ გამდიდრებულია ბ-ს ფანჯრების საკუთარ სახლში ჩაშენების შედეგად – ანუ თანხა, რაც მან დაზოგა ფანჯრების ამ ფორმით მოპოვებით, მათი ყიდვის მაგივრად. დანაზოგისაგან შედგენილი გამდიდრება შეიძლება იყოს საგნის ობიექტური ღირებულება (თუ ა ზუსტად ამ ღირებულების ფანჯრებს შეიძენდა) ან უფრო ნაკლები (თუ ა ნივთს იაფად იყიდდა).

თუ ა-ს მსუბუქი გაუფრთხილებლობით საკუთარში აერევა ბ-ს ფანჯრები და მითვისებს, ხოლო შემდეგ კი ორმაგ ფასად გაყიდის, ამ დროს მან დელიქტით უნდა აანაზღაუროს მხოლოდ ობიექტური ღირებულება, ხოლო კონდიქციით – მთლიანი მოგება, რაც მიიღო ნივთის განკარგვით (სკ-ის 982 II მუხლი).⁸ განზრახ ხელყოფის შემთხვევაში, არა მხოლოდ კონკრეტული განკარგვით მიღებული, არამედ ის მთლიანი სარგებელი, რომელიც აღემატება შესაბამისი უფლების კანონიერი გზით მოპოვების ხარჯებს (სკ-ის 985 I მუხლი).⁹ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს სანქციას სხვისი სიკეთის განზრახ ხელყოფისათვის (იხ. ასევე ქვევით) და ამ სანქციის გაგრძელებაა კონდიქციის მოვალის მხრიდან განმდიდრებაზე¹⁰ (გამდიდრების არარსებობაზე) მითითების უფლების ჩამორთმევა (სკ-ის 984 I მუხლი). შესაბამისად, მაგალითად, თუ ა მოიპარავს ბ-ს ფანჯარას მისი გაყიდვის მიზნით, თუმცა ჩანაფიქრის ასრულებამდე (ბრალეულად ან ბრალის გარეშე) გაუნადგურდება, ის არა მხოლოდ დელიქტური პასუხისმგებლობის ფარგლებში ანაზღაურებს მთლიან ობიექტურ ღირებულებას, არამედ ზუსტად ასევე – კონდიქციურითაც (სკ-ის 981-ე მუხლში გათვალისწინებული თანმდევი შედეგებით). მაგრამ ა-მ, როგორც ეს პირველ შემთხვევაშია, განზრახაც რომ ჩაამტვრიოს ბ-ს ფანჯრები, კონდიქციური პასუხი-

⁵ Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 231.

⁶ Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 231.

⁷ Doyle v. Olby [1969] 2 All ER 199 (CA).

⁸ რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 77.

⁹ რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 87-ე და მომდევნო გვერდები.

¹⁰ ტერმინთან დაკავშირებით იხ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი, ზემოთ სქ. 1, 42 სქ. 108.

სმგებლობისაგან მაინც გათავისუფლდება, რადგან ამით ბ-ს ქონებიდან არაფერს არ მოიპოვებს და ბრალი ამასთან დაკავშირებით ვერაფერს შეცვლის. ეს, ერთი შეხედვით, თავისთავადი განსხვავება კონდიქციურ და დელიქტურ პასუხისმგებლობებს შორის, როგორც ჩანს, არც თუ ისე ცალსახა ანგლო-ამერიკულ ტრადიციაში. მხოლოდ ის ფაქტობრივი მსგავსება, რაც ხსენებულ ორ შემთხვევას (1. ნივთის განადგურება პირდაპირ; 2. ნივთის ჯერ მითვისება, ხოლო მომდევნო მომენტში მისი განადგურება) შორის არსებობს, მათ იდენტურ სამართლებრივ გადანყვეტას არ უნდა განაპირობებდეს. დელიქტური (ისევე, როგორც სახელშეკრულებო ზიანის ანაზღაურების) მოთხოვნა კონსტრუირებულია ზიანის გარშემო და იძლევა ზიანის წარმოშობის იმგვარი ვარიაციული პალიტრის გათვალისწინების შესაძლებლობას, რასაც კონდიქციური სამართალი პრინციპულად ვერ განვლავს. ასევე, პირიქით, კონდიქციური სამართლისათვის საინტერესოა არა კონდიქციის კრედიტორის ქონებაში წარმოშობილი დანაკლისი, არამედ მისი ქონებიდან სხვა პირის ქონებაში გადადინებული ქონებრივი სიკეთეები, მთელი თანმდევი შედეგებით, რაც პრინციპულად უინტერესოა დელიქტური მოთხოვნისათვის. ამიტომაც, პირველისათვის გადანყვეტა, თუ რა დააკლო ერთმა პირმა მეორეს (ბრალეული და მართლსაწინააღმდეგო ქმედებით) ხოლო მეორე შემთხვევაში – რა მოიპოვა სხვისი ქონებიდან. ხსენებული განსხვავება ნივთის პირდაპირ განადგურებასა და ჯერ მითვისებასა და მხოლოდ შემდგომ განადგურებას შორის, რაზეც ანგლო-ამერიკული სამართალი უარს ამბობს, სწორი და გამართლებულია. გამართლებულია იმიტომ, რომ სხვისი ქონებისათვის რაიმეს დაკლება და სხვისი ქონებიდან რაიმეს მოპოვება, არა მხოლოდ არაკორელატურია, არამედ პრინციპულად სხვადასხვა სიბრტყეში მდებარე კატეგორიებია და მათი ერთმანეთზე მიბმით (ან ერთმანეთში აღრევით) შეუძლებელი ხდება მთელი რიგი პრაქტიკული შემთხვევების დამაკმაყოფილებლად გადანყვეტა. მაგალითად, იმის დაშვება, რომ პირმა შეიძლება ისე მოიპოვოს სხვისი ქონებიდან

რაიმე, რომ ამით სხვის ქონებას არაფერი დააკლოს.

იმ ფაქტს, რომ არსებითი განსხვავებაა სხვისი ქონების უბრალო განადგურებასა და ამ ქონების ჯერ მოპოვებასა და შემდეგ თუნდაც განადგურებას შორის, ნათელყოფს შემდეგი მაგალითი: ა და ბ იყოფენ პლიაჟის ტერიტორიას, სადაც ისინი შეზღონების გაქირავებით არიან დაკავებული. ერთ სალამოსაც ა მოპარავს ბ-ს 5 ცალ შეზღონგს, რათა მეორე დღეს თავის სხვა შეზღონგებთან ერთად გააქირაოს. თუმცა მოგვიანებით გადაიფიქრებს და ხუთივეს დაწვავს. ბ ამ 5 შეზღონგს მეორე დღეს თავადაც ველარ გააქირავებდა, რადგან იმავე სალამოს გარდაიცვალა, ხოლო მისი მემკვიდრეები მოკლებულნი იყვნენ შესაძლებლობას უმოკლეს პერიოდში გადაეხარებინათ ბიზნესი. თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ მემკვიდრეებს არ შეუძლიათ მოსთხოვონ ა-ს, ზიანის ანაზღაურების სახით, მიუღებელი შემოსავალი (სკ-ის 992, 411-ე მუხლები), მართებულია, რომ მოსთხოვონ მას, როგორც გამკაცრებულად პასუხისმგებ ხელმყოფს, მიუღებელი სარგებელი სკ-ის 984, 981 II 1 მუხლების მიხედვით. ეს შეზღონგები (მათზე მფლობელობა) მოხვდა ა-ს ქონებაში და მას შეიძლება მოეთხოვოს პასუხი მათი დანიშნულებისამებრ გამოუყენებლობისათვის, მაშინაც კი, როდესაც თავად უფლებამოსილი პირი მოცემულ მომენტში ვერ მოახერხებდა ამ სარგებლის რეალიზებას – ამ გადანყვეტის გარეშე ნებისმიერი პირი მიითვისებდა სხვისი სიკეთეს და გამოიყენებდა მას, თუ ამით ამ სხვა, უფლებამოსილ პირს ზიანს არ მიაყენებდა. სწორედ ამ არგუმენტით აბრუნებს სხვისი ნივთის განზრახ განმკარგავი მთლიან მოგებას და არა მხოლოდ მის ღირებულებას, როგორც ეს ზემოთ იქნა აღნიშნული. თუმცა, რამდენადაც გამართლებულია მოცემული გადანყვეტა სხვისი ნივთის მითვისებისას, იმდენად აბსურდული იქნებოდა ის მაშინ, ა-ს პირდაპირ რომ გაენადგურებინა ბ-ის ნივთები და მაინც დაკისრებოდა იმ სარგებლის რესტიტუცია, რომელსაც მხოლოდ თავად მიიღებდა და რომელსაც ვერ მიიღებდა უფლებამოსილი პირი, ნივთი მასთან რომ დარჩენილიყო. ან პირველ კაზუსში, ფანჯრების ჩამტვრევის შემდეგ, დამზიანებე-

ლს დავაკისროთ მათი ორმაგ ფასად გადაყიდვიდან მიღებული (ჰიპოთეტური) მოგების ანაზღაურება, რომელსაც მესაკუთრე, თავის მხრივ, ვერ მიიღებდა.

დელიქტური სამართალი პრინციპულად ვერ შეეხება და ვერც გასწვდება საკითხს, თუ როგორ უნდა მოხდეს ამ ფანჯრებიდან მიღებული სარგებლის (რომელიც არ არის ბ-ს მიერ დაკარგული სარგებლის, ანუ ზიანის, კორელატური) ან მათი განკარგვის შედეგად მიღებული მოგების რესტიტუცია. მაგალითად, დელიქტური სამართლის დოგმატიკა ვერ გადაწყვეტს (რადგან ეს არც არის მისი მიზანი) შემთხვევას, როდესაც ა-მ იმიტომ ჩაამტვრია ბ-ს ფანჯრები, რომ თავიდან მოეშორებინა კონკურენტი და ამით მისი კუთვნილი იდენტური ფანჯრები მომდევნო დღეებში ორმაგ ფასად გაეყიდა. ამ დროს დელიქტური ზიანი ზემოთ მოყვანილი შემთხვევების იდენტური რჩება და ისევ (დაკარგული) ფანჯრების ობიექტური ღირებულებით განისაზღვრება. ამის საპირისპიროდ, კონდიქციურ სამართალს, პასუხის გასაცემად იმ შეკითხვაზე, თუ რამდენად შეიძლება ჰქონდეს ბ-ს უფლება იმ მოგებაზე, რომლის რეალიზაციაც მოახერხა ა-მ კონკურენტის თავიდან მოშორებით, საკმაოდ დახვეწილი და ზუსტი ინსტრუმენტი აქვს საკუთარ არსენალში.¹¹

ყოველი ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, საკმაოდ უსუსურად გამოიყურება არგუმენტი, რომ გერმანული კონდიქციური სამართლის გადაწყვეტა, რომელიც გამდიდრებას ცვალებად სიდიდედ მიიჩნევს, არასწორია, რადგან ერთ კონკრეტულ (ან რამდენიმე) შემთხვევაში მიიღებს მაინც უნევს განმდიდრების (გამდიდრების არარსებობის) მიუხედავად დელიქტური წესით ზიანის ანაზღაურება. გერმანული სამართალი ამ შემთხვევაში გამართლებულ შედეგამდე მიდის “გამკაცრებული პასუხისმგებლობის” (როგორც არაკეთილსინდისიერი კონდიქციის მოვალის დასჯის მექანიზმის) სამართლებრივი ფიგურის მეშვეობით, დელიქტური

თუ უსაფუძვლო გამდიდრების დოგმატიკის მორღვევის გარეშე. გამდიდრების კატეგორიის ცვალებადობაზე უარის თქმა კონდიქციურ მოთხოვნას აქცევს ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნად ბრალის წინაპირობის გარეშე, რაც სრული აბსურდია. კიდევ ერთხელ: ისევე, როგორც შეუძლებელია იმის დასაბუთება, რომ პირმა სხვისი ქონებიდან მოიპოვა რაიმე მხოლოდ იმის გამო, რომ მას ქონებრივი დანაკლისი მიაყენა, ზუსტად ასევე უკუსაგდება მცდელობა იმისა, რომ ის ჯერ კიდევ გამდიდრებულად ჩაითვალოს, მიუხედავად მისი ქონებიდან თავდაპირველად მოპოვებულის უკვალოდ გაქრობისა, მხოლოდ იმ არგუმენტით, რომ ამით სხვას ზიანი მიაყენა.

I. ქონების არამართლზომიერი მითვისება, რომლის მიღებაც მხოლოდ ხელშეკრულების საფუძველზე შეიძლებოდა

ანგლო-ამერიკულ ლიტერატურაში გამდიდრებისაგან დამოუკიდებელი პასუხისმგებლობის მომხრენი¹² უთითებენ შემთხვევებზე, როდესაც პირი არამართლზომიერად ითვისებს იმას, რაც უნდა მიეღო ხელშეკრულებით (Wrongful appropriation of a benefit which one should have obtained by Contract). აქაც, ქონებიდან მიღებულის უკვალოდ გაქრობის შემთხვევაში გამდიდრებულმა სრულად უნდა აანაზღაუროს მისი ღირებულება, რაც გამოყენებულია არგუმენტად გამდიდრების ცვალებად სიდიდედ აღქმის წინააღმდეგ. იმავე შედეგს გერმანული დოქტრინა ცალკეულ შემთხვევებში იღებს, უკვე ნახსენები, გამკაცრებული პასუხისმგებლობის ინსტიტუტის მეშვეობით, რომლის მიხედვითაც, მთელ რიგ შემთხვევებში, პირი აგებს პასუხს, მიუხედავად იმისა, რომ აღარ არის გამდიდრებული: რკინიგზამ შესაბამისი უფლების მოპოვების გარეშე გაიყვანა სარკინიგზო გზა მოსარჩელის ტერიტორიაზე, რისთვისაც სასამართლომ მას დააკისრა იმ კომპენსაციის გადახდა, რისი გადახდაც მოუწევდა შესაბამისი უფლების მოპოვების შემთხვე-

¹¹ კერძოდ, “სხვისთვის მიკუთვნილებული სამართლებრივი სიკეთის დაცული სფეროს” ცნება, იხ. დეტალურად რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 71-ე და მომდევნო გვერდები; გ. რუსიაშვილი, შედარებითი სამართლის ჟურნალი 4/2019, 48-ე და მომდევნო გვერდები.

¹² Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 232.

ვაში. სასამართლომ არ გაითვალისწინა ის არგუმენტი, რომ ის ამ უფლების მოპოვებას საერთოდ არ აპირებდა.¹³ მოტოციკლეტების ფაბრიკამ გამოიყენა ცნობილი მსახიობის სურათი საკუთარი რეკლამისათვის, ნებართვის გარეშე, რისთვისაც სასამართლომ მას დააკისრა შესაბამისი თანხის გადახდა.¹⁴ მოცემულ კატეგორიაში გაერთიანებული შემთხვევებიდან ყველაზე ცნობილია “ავია მოგზაურობის”-გადაწყვეტილება¹⁵, რომელიც დღესდღეობით ყველა სახელმძღვანელოშია შეტანილი. მოპასუხემ (კონდიქციის მოვალემ) მოახერხა გადაფრენილიყო ჰამბურგიდან ნიუ-იორკში და უკან, ბილეთის ყიდვის გარეშე. მიუხედავად იმისა, რომ ის ბილეთის დაზოგილი თანხით არ გამდიდრებულა – ის საკუთარი ჯიბიდან შესაბამის თანხას ვერ გაიღებდა და მისთვის ერთადერთი გზა, რომ მიეღო ეს გადაყვანის მომსახურება, იყო მისი უფასოდ მიღება, სასამართლომ მაინც არ ჩათვალა ის განმდიდრებულად და არ მიიჩნია ეს საკმარისად მისი პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლებისათვის.¹⁶ თუმცა, მიუხედავად ამ ნაწილში განვითარებული სწორი მსჯელობისა, გერმანულმა სასამართლომ აქ მაინც აურია ერთმანეთში კონდიქციური პასუხისმგებლობის ორი წინაპირობა. კერძოდ, ამ პასუხისმგებლობის პირველი წინაპირობის, სხვისი ქონებიდან მოპოვებული „რაიმეს“, ქვეშ სასამართლომ მოიაზრა ის დაზოგილი თანხა, რისი გადახდაც მოუწევდა მოვალეს ბილეთის შესაძენად შესაბამისი ხელშეკრულების საფუძველზე. ეს მიდგომა, დოგმატური კუთხით, არასწორია.¹⁷ „გამდიდრება“ (გსკ-ის 818-ე პარაგრაფი, სკ-ის 979-ე მუხლი) და მისი არარსებობა წარმოადგენს კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლების ეტაპზე განსახილველ საკითხს და კატეგორიას ამ სიბრტყიდან, მაშინ როდესაც,

მოპოვებული „რაიმე“ არის ამ პასუხისმგებლობის პირველადი წინაპირობა, როდესაც უნდა გადაწყდეს საკითხი, საერთოდ გადადინდა თუ არა რაიმე ერთი პირის ქონებიდან მეორის ქონებაში.¹⁸ „გამდიდრება“ ეხება უკვე იმ საკითხს, თუ რა დარჩა მიმღების ქონებაში ამ თავდაპირველად მიღებულიდან მისი უკუდაბრუნების მომენტიდან. ამიტომაც, მოცემულ შემთხვევაში მოპასუხის მიერ „მოპოვებული“ იყო ავიაკომპანიის მომსახურება (გადაფრენა), როგორც არამატერიალური ქონებრივი სარგებელი. თუმცა გამომდინარე ამ არამატერიალური ხასიათიდან მისი დარჩენა-შენარჩუნება მიმღების ქონებაში შესაძლებელი იყო მხოლოდ დანაზოგის (შესაბამისი დანახარჯების დაზოგვის) ფორმით, რაც უკვე განეკუთვნებოდა „გამდიდრების“ კატეგორიას და გადამწყვეტი იყო უკუმოთხოვნის ფარგლებისათვის. ამ ორი სიბრტყის, „რაიმეს მოპოვება“-„გამდიდრება“ ერთმანეთისაგან გამიჯვნა არსებითია კონდიქციური პასუხისმგებლობის გამართულად კონსტრუირებისათვის, რადგან თუ პირმა მოიპოვა რაიმე სხვისი ქონებიდან, თუმცა მოგვიანებით განმდიდრდა (მოპოვებულის უკვალოდ გახარჯვის თუ დანაზოგის არარსებობის გამო), მან მაინც შეიძლება აგოს პასუხი კონდიქციით, თუ არსებობს რაიმე სპეციალური გარემოება, რომელიც ამართლებს მის ამ გამკაცრებულ (გამდიდრებისაგან დამოუკიდებელ) პასუხისმგებლობას. ამის საპირისპიროდ, კონდიქციური პასუხისმგებლობის საკითხი თავიდანვე გამორიცხულია, თუ პირმა საერთოდ არაფერი არ მოიპოვა სხვისი ქონებიდან. მაგალითად, თუ აშეზღუდა დაზოგვის ბ-ს ლაბორატორიაში და კოლბიდან დაღვეს ძვირადღირებულ მჟავას, მიუხედავად იმისა, რომ ამით ბ-ს მნიშვნელოვან ზიანს აყენებს¹⁹, ის მაინც არაფრით არ მდიდრდება, რადგან მჟავის ამ ფორმით საკუთარ სხეულში ინკორპორირება (განსხვავებით მჟავით სავსე კოლბის ჯიბეში ჩადებისგან) არაფრით არ ზრდის მის ქონებას. შესაბამისად, ა-

¹³ RGZ 97, 310.

¹⁴ RGZ 97, 310.

¹⁵ BGH NJW 1971, 609.

¹⁶ იხ. დეტალურად მოცემულ საქმესთან დაკავშირებით რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 126-ე და მომდევნო გვერდები.

¹⁷ ამ არასწორ გაგებას ემყარება ასევე Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 232, შესაბამისი არასწორი დასკვნებით შედარებითსამართლებრივ ჭრილში.

¹⁸ რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 130.

¹⁹ რაც შეიძლება გახდეს მისი დელიქტური პასუხისმგებლობის საფუძველი.

კონდიქციური პასუხისმგებლობის საკითხი აქვერ დადგება.

ანგლო-ამერიკული სამართალი „რაიმეს“ მოპოვებისა და „გამდიდრების“ შრეებს არ განასხვავებს, არამედ ოპერირებს ისეთი (საკმაოდ უცნაური) კატეგორიებით, როგორცაა სახელშეკრულებო ბენეფიტის მითვისება, რის საფუძველზეც უარყოფს განმდიდრების (გამდიდრების არარსებობასთან ერთად პასუხისმგებლობისაგან გათავისუფლების) კონცეპტს. ამერიკულ სამართალში ეს პრინციპი დაფიქსირებულია დელიქტურ პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებულ რესთიტუციურ მენტიში, თუმცა მასზე უთითებენ ასევე კონდიქციურ სამართალთან დაკავშირებული დისკუსიის ფარგლებშიც:²⁰ *მიმღების დუმილი შეთავაზებაზე განიმარტება, როგორც აქცეპტი, თუ ის იღებს შეთავაზებულ მომსახურებიდან სარგებელს, მიუხედავად იმისა, რომ აქვს ამ სარგებლის უარყოფის საშუალება და მიზეზი ივარაუდოს, რომ შეთავაზება იყო სასყიდლიანი*^{21, 22}

მოცემული პრინციპის მეშვეობით ამერიკული სასამართლოები ხელშეკრულების ფიქციის გზით მიდიან გამდიდრებისგან დამოუკიდებელ პასუხისმგებლობამდე. თვალსაჩინოებისათვის შესაძლებელია *Austin v. Burge*-ს შემთხვევის მოყვანა.²³ მოპასუხე ბარგმა მიიღო საჩუქრის სახით მოსარჩელე ოსტინის საგაზეთო აბონემენტი, თუმცა აბონემენტის ვადის ამონურვის შემდეგაც ოსტინი აგრძელებდა გაზეთების დაგზავნას, საბოლოოდ კი მოითხოვა ამისათვის შესაბამისი ანაზღაურება. ბარგმა დაფარა ეს ანგარიში და მოითხოვა გაზეთების მიწოდების შეწყვეტა. მიუხედავად ამისა, ოსტინმა გააგრძელა გაზეთების მიწოდება, ბარგმა კი ამჯე-

რად უარი თქვა გადახდაზე, რის შემდეგაც ოსტინმა სარჩელის მეშვეობით მოსთხოვა მას ამის გაკეთება. პირველი ინსტანციის სასამართლომ საქმე ბარგის სასარგებლოდ გადაწყვიტა, მიიჩნია რა, რომ მას არ დაუდია ხელშეკრულება ოსტინთან, შესაბამისად, არც უნდა ყოფილიყო ვალდებული გადაეხადა, თუმცა ეს მოსაზრება არ გაიზიარა სააპელაციო სასამართლომ: თუ ბარგი აგრძელებდა გაზეთების მიღებას სახეზე გვექონდა ე. წ. ფაქტობრივი ხელშეკრულება (*implicit contract*), რომლის ძალითაც ბარგს ეკისრებოდა გადახდის ვალდებულება. ამგვარად, თუ პირი კითხულობდა ყოველდღიურ გაზეთებს, რომელიც მასთან მიჰქონდათ, მიიჩნევა, რომ ყიდულობდა მათ, მიუხედავად იმისა, რომ არ ჰქონია ამის სურვილი.

მსგავსი კონსტრუქცია, კერძოდ კი, ფაქტობრივი ხელშეკრულება, ანუ ხელშეკრულება, რომელიც იდება ე. წ. სოციო-ტიპური ქცევით (*Vertragsschluss durch sozialtypisches Verhalten*), რეალური ნების გამოხატვის გარეშე, წარსულში გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში ფართო დისკუსიის საგნად იყო ქცეული და ნაწილობრივ მას სასამართლო პრაქტიკაც აღიარებდა.²⁴ მიუხედავად ამისა, დღეს ის უკუგდებულია, როგორ გადაწყვეტა, რომელიც მხარეს სახელშეკრულებო ბოჭვას აკისრებს შესაბამისი ნების გამოხატვის გარეშე და ამით წინააღმდეგობაში მოდის კერძო ავტონომიის პრინციპთან, რომელიც წარმოადგენს ყოველგვარი გარიგებისმიერი ბოჭვის ფუნდამენტს.²⁵ სხვა პირისგან მხოლოდ ხელშეკრულებით მოსაპოვებელი სიკეთის პირდაპირ მითვისების უკუსაქცევად არსებობს კონდიქციური და დელიქტური სამართალი, ნაწილობრივ ასევე დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების ინსტიტუტიც, თუმცა გაუგებარია, თუ საერთოდ რატომ იძენს ეს შემთხვევა კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლების დადგენის კონტექსტში მნიშვნელობას, უფრო ზუსტად კი, თუ როგორ უნდა გაამართლოს მან განმდიდრების შესაგებლის არსებობის ზოგადი უა-

²⁰ ამ ორ ინსტიტუტს შორის ზღვრის ნაშლა ნამდვილად ვერ ჩაითვლება დახვეწილ მიდგომად.

²¹ *Restatement (Second) of Torts*, § 283 A (1963).

²² ამ ამერიკული მიდგომის საპირისპიროდ დღესდღეობით გერმანული სამართალი (მენარმისაგან) შეუკვეთავი ნივთების მიმღებს, თუ ის მომხმარებელია, ანიჭებს უფლებას, უბრალოდ გვერდზე გადადოს ეს ნივთი ისე, რომ აღარასოდეს არ დაუბრუნოს ის უფლებამოსილ პირს: – გსკ-ის 241ა პარაგრაფი: (1) *მენარმეს მომხმარებლისათვის შეუკვეთავი ნივთების მიწოდება ან შეკვეთის შეუსაბამო სხვა შესრულების განხორციელება არ წარმოშობს ამ უკანასკნელისადმი მოთხოვნის უფლებას. ...*

²³ *Austin v. Burge* 137 SW 618 (Mo App 1911).

²⁴ BGHZ 21, 319; BGHZ 23, 177.

²⁵ შდრ. *M. Wolf/J. Neuner*, *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts*, 10. Aufl., München 2012, § 37 Rn. 47.

რყოფა.²⁶ იმ ფაქტს, რომ ზემოთ მოყვანილი შემთხვევებიდან შეუძლებელია კონდიქციური პასუხისმგებლობის ფარგლებთან დაკავშირებით რაიმე მბოჭავი დასკვნის გაკეთება (რადგან აქ არ არის გადამწყვეტი, გამდიდრდა თუ არა პირი), საბოლოო ჯამში, თავად ამ მოსაზრების მიმდევარიც (გორდლიც) აღიარებს.²⁷

II. არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევა

იმ მიზეზს, თუ რატომ ხდება ზემოთ მოყვანილი შემთხვევების კონდიქციური პასუხისმგებლობის ფარგლების კონტექსტში გაერთიანება (რომელსაც ის რეალურად არ განეკუთვნება), ოდნავ უფრო მეტ ნათელს ჰყენს არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევის პრობლემატიკაზე მითითება, რომელიც რეალურად განეკუთვნება მოცემულ კონტექსტს და რომელთან სიახლოვის გამოც ხდება ზემოთ ხსენებული კაზუსები ამავე დისკუსიის ნაწილი (თუმცა არასწორად). არანამდვილი ხელშეკრულების საფუძველზე მოთხოვნილი და მიღებული შესრულების პრობლემატიკა ჯერ კიდევ რომის სამართლისათვის იყო ცნობილი და სწორედ აქედან იღებს სათავეს კამათი, მოცემულ სიტუაციაში, დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების-წესებისა თუ შესრულების კონდიქციის ინსტრუმენტის უპირატესად გამოყენებასთან დაკავშირებით. გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში გაბატონებული მოსაზრების²⁸ მიხედ-

ვით, არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევა ყოველთვის შესრულების კონდიქციის მეშვეობით უნდა მოხდეს, რადგან უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი წარმოადგენს *lex specialis* დავალების გარეშესთან მიმართებით და შეიცავს სპეციალურ რეგულაციებს (მაგ. სკ-ის 976 II ა)-დ), 977 II, 979-ე მუხლები), რომელთა გვერდის ავლაც მოხდებოდა არანამდვილი ხელშეკრულების პირდაპირ დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების წესებით (*negotiorum gestio*) უკუქცევისას.²⁹ ინგლისური სამართალიც ამ პრობლემატიკას უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის ნაწილში ათავსებს, რისი მთავარი განმაპირობებელი ფაქტორი სავარაუდოდ ის არის, რომ *negotiorum gestio* ანგლო-ამერიკულ სამართალში მესამეხარისხოვანი ფუნქციითაა აღჭურვილი და ნაწილობრივ მისი აუცილებლობა საერთოდ უარყოფილიც კია.³⁰

თუმცა, თუ არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევად უსაფუძვლო გამდიდრების დანაწესებს გამოვიყენებთ, შესრულების უკუმოთხოვნა უნდა გამოირიცხოს ყოველთვის, როდესაც შემსრულებლის მიერ მიმღებისათვის მინიჭებული ქონებრივი სიკეთე თავიდანვე არაღიარებულია, ანუ შესრულების მიმღებს მეორე მხარის შესრულებით არ მოუპოვებია ქონებრივი სარგებელი („რაიმე“). მაგალითად, გერმანულმა სასამართლომ მოსარჩელეს უარი უთხრა მოპასუხის მიწის ნაკვეთზე, არანამდვილი ხელშეკრულების საფუძველზე, 800 მეტრიანი ორმოს გათხრის ხარჯების ანაზღაურებაზე, რადგან მიიჩნია, რომ მოპასუხის ქონება ამით არ გაზრდილა.³¹ ჩვეულებისამებრ, საპირისპირო გზას ირჩევენ ამერიკული სასამართლოები და მიიჩნევენ, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულება არანამდვილია, შე-

²⁶ არც თუ ისე ცხადია, თუ რას ცვლის ზოგადად კონდიქციური პასუხისმგებლობის ფარგლებისათვის (გარდა იმისა, რომ ერთ შემთხვევაში შესრულების კონდიქციით აგებს პასუხს და მეორეში კი ხელყოფის) ის გარემოება, რომ მოცემულ სიკეთესთან დაკავშირებით, ერთ შემთხვევაში, თავად კონდიქციის კრედიტორმა გააკეთა ოფერტი, ხოლო მეორე შემთხვევაში ეს სიკეთე კონდიქციის მოვალემ პირდაპირ მიითვისა. კონდიქციური პასუხისმგებლობის ფარგლების მხრივ (თუ ხელყოფის კონდიქციის თავისებურებებს არ გავითვალისწინებთ, მაგ. სკ-ის 985 I მუხლი) არანაირი პრინციპული მნიშვნელობა არ აქვს კონდიქციის მოვალე ჯიბიდან ამოაცლის კრედიტორს ნივთს, თუ მას თაღლითური ქცევით გამოსძალავს შესრულებას.

²⁷ Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 3, 233.

²⁸ Seiler, in MünchKommBGB, 7. Aufl. 2017, § 677 Rn. 48; S. Lorenz, *Gescheiterte Vertragsbeziehungen zwischen Geschäftsführung ohne Auftrag und Bereicherungsrecht - späte Einsicht des*

BGH? NJW 1996, 884; H. Eidenmüller, *Wertersatz für rechtsgrundlos erbrachte Bauleistungen*, JZ 1996, 892; Gehrlein, in Bamberger/Roth, BGB Kommentar, 3. Aufl. 2011, § 577 Rn. 18.

²⁹ შდრ. რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 33-ე და მომდევნო გვერდები.

³⁰ რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 45-ე და მომდევნო გვერდები.

³¹ RG JW 1911, 756.

მკვეთი ატარებს არა მხოლოდ მიღებული გამდიდრების შენარჩუნების რისკს, არამედ ასევე რისკს, რომ მიღებული მისთვის თავიდანვე არალირებული აღმოჩნდება.³² ამიტომაც **Dowling v McKenny**-ში³³, როდესაც მოპასუხემ შეუკვეთა მოსარჩელეს მის მიწის ნაკვეთზე ქანდაკების წამომართვა, რომლისათვისაც ამოთხარა ორმო, თვითონ ქანდაკება კი სარჩელის აღძვრის მომენტისათვის ჯერ არ ჰქონდა დასრულებული, სასამართლომ მოსარჩელეს მიანიჭა უფლება, მოეთხოვა ანაზღაურება გაჭრილი ორმოსათვის, თუმცა არა დაუსრულებელი ქანდაკებისათვის. ეს გადაწყვეტა – ანაზღაურების მოთხოვნა ამოთხრილი ორმოსთვის – იურიდიულ ლიტერატურაშიც³⁴ სწორად არის მიჩნეული, რადგან მოპასუხე-შემკვეთი ატარებდა რისკს, რომ შეკვეთილი სამუშაოების შედეგი მისთვის არალირებული აღმოჩნდებოდა, გამომდინარე იქიდან, რომ მან თვითონ შეუკვეთა ეს სამუშაოები. დღესდღეობით ეს პრინციპი ანგლო-ამერიკულ სამართალში საყოველთაოდ აღიარებულია.³⁵ თუ მოპასუხემ დადო (არანამდვილი) ხელშეკრულება არქიტექტორთან, რომლის საფუძველზეც არქიტექტორმა დაამზადა პროექტი, ის ვალდებულია გადაუხადოს შესაბამისი ფასი, მაშინაც კი, თუ ამ პროექტს არასოდეს გამოიყენებს.³⁶ **Fabian v. Wasatch Orchard Company**-ს შემთხვევაში, მოპასუხემ დაიქირავა ფაბიანი მის მიერ წარმოებული დაკონსერვებული ასპარაგუსის გასაყიდად. მოპასუხის თანხმობით მოსარჩელემ გაყიდა გარკვეული რაოდენობის ასპარაგუსი საწარმოო ღირებულებაზე უფრო იაფად. ხელშეკრულება არ წარმოშობდა სამართლებრივ შედეგს მოტყუების შესახებ კანონის დარღვევის გამო. სასამართლომ, მიუხედავად იმისა, რომ შემკვეთი არ გამდიდრდა, მაინც მიანიჭა მოსარჩელეს მის მიერ განეული მომსახურების ანაზღაურების

უფლება. მოპასუხეს შეუძლია დაიბრუნოს მის მიერ განეული სამუშაოების ღირებულება, მიუხედავად იმისა, რომ ეს განეული სამუშაო მიღებისათვის რაიმე ღირებულების მქონე არ ყოფილა.³⁷

მოცემული ანგლო-ამერიკული გადაწყვეტის გაზიარება, როდესაც ხდება უსაფუძვლო გამდიდრებისმიერი მოთხოვნის მინიჭება, მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ მხარეებს შორის არანამდვილი გარიგება იყო სახეზე, გამდიდრებისაგან დამოუკიდებლად, ანუ, მიუხედავად იმისა, რომ მოსარჩელის შესრულებით მეორე მხარეს არაფერი არ მიუღია, შეუძლებელია. კონდიქციური მოთხოვნა ვერ იარსებებს ერთი პირის ქონებიდან მეორის ქონებაში სიკეთეების გადადინების გარეშე. რეალურად, რასაც აქ ანგლო-ამერიკული სასამართლოები აკეთებენ, ეს არის (სხვისი საქმეების დავალების გარეშე შესრულებიდან) დანახარჯების წინაპირობების საფუძველზე კონდიქციური მოთხოვნის მინიჭება. დანახარჯების, რომელიც მხოლოდ დავალების გარეშე სხვისი საქმეების ინსტრუმენტის მეშვეობით შეიძლება ანაზღაურდეს, გამდიდრებად მიჩნევა და მისი ამ ფორმით რესტიტუცია აბსურდულია. ეს რეალურად შლის ზღვარს არა მხოლოდ კონდიქციურ სამართალსა და „დავალების გარეშეს“ შორის (რასაც შეიძლება ანგლო-ამერიკული დოქტრინა სკეპტიკურად უყურებს), არამედ ნადვილ და არანამდვილ ხელშეკრულებებს შორისაც. თავი რომ დავანებოთ იმ ფაქტს, რომ რეალურად შესრულების კონდიქციაა ის მოთხოვნა, რომლის მეშვეობითაც უნდა მოხდეს არანამდვილი გარიგების უკუქცევა³⁸, „დავალების გარეშედან“ შეიძლება მხოლოდ რეალური ხარჯების მოთხოვნა, ანუ იმის, რაც გაიღო შემსრულებელმა და არა ის, რაც ამით მეორე მხარემ მოიპოვა. ამასთან, საქმიანობა, როგორც ასეთი (გამონაკლისი: პროფესიული საქმიანობა), „დავალების გარეშეს“ უსასყიდლო ხასიათის გამო, არ ანაზღაურდ-

³² *Gordley*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 3, 236.

³³ *Dowling v. McKenny* 124 Mass 478 (1878).

³⁴ *Gordley*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 3, 236.

³⁵ *Dawson*, *Restitution without enrichment*, ზემოთ სქ. 4, 584.

³⁶ *Barnes v. Lozoff* 123 NW 2d 543 (1963); *Parrish v. Tahtaras* 318 P 2d 642 (1957); *Sterling v. Marshall* 54 A 2d 353 (DC 1947).

³⁷ *Fabian v. Wasatch Orchard Co.* 125 P 860 (Utah 1912).

³⁸ გერმანული სასამართლოც ნაწილობრივ დღემდე საპირისპირო აზრზეა, შდრ. BGHZ 37, 258; BGHZ 101, 399; BGH NJW 1993, 3196; BGH NJW 1997, 48; BGH NJW 2000, 72 და იქ მითითებული ლიტერატურა.

ბა.³⁹ ამიტომაც, ამერიკულ სასამართლოს **Dowling v. McKenny**-ში, თუ მოსარჩელისათვის მოთხოვნის მინიჭება სურდა (რაც ზოგადად ასევე გაუმართლებელი იყო, იხ. ზემოთ), უნდა მიენიჭებინა არა კონდიქციური, არამედ **negotiorum gestio**-დან მოთხოვნა და ისიც ორმოს ამოთხრისა და ქანდაკების მასალის ხარჯების ოდენობით და არა იმის მიხედვით, თუ რა ღირდა ბაზარზე შესაბამისი მომსახურება. **Fabian v. Wasatch Orchard Company**-ში ნაკლებსავარაუდოა, რომ **negotiorum gestio**-ს ინსტიტუტს საერთოდ რამის მოთხოვნა მიენიჭებინა ფაბიანისათვის, რადგან აქ მხოლოდ საქმიანობას, და ისიც არაპროფესიულს, ეხებოდა საქმე.

ის ფაქტი, რომ მხარეთა შორის არსებობს სახელშეკრულებო შეთანხმება, რომელიც შესრულდა, ეს ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ მეორე მხარემ ამით რაიმე ქონებრივი სარგებელი მიიღო. ხელშეკრულებით მხარეებმა შეიძლება შეათანხმონ ნებისმიერი, მათ შორის ქონებრივი ღირებულების არმქონე ან სულაც აბსურდული შესრულება – მაგალითად, ის, რომ ბჰაერში ახტეს და სამჯერ მძლავრად დაიყვიროს, რაშიც ა მას 1000 ლარს გადაუხდის. თუ ბმართლაც შეასრულებს ამას და გარიგება ნამდვილი იქნება, ა ვალდებულია მას ფული გადაუხადოს. თუმცა თუ ეს გარიგება ბათილი აღმოჩნდება, მაშინ ვერაფერი გაამართლებს იმას, რომ ბ-მ მიიღოს იგივე ან საერთოდ რაიმე ტიპის ანაზღაურება. **negotiorum gestio**-ს მეშვეობით არანამდვილი გარიგების შესრულების უკუქცევა პრობლემურია და, საბოლოო ჯამში, არასწორი. მაგრამ, თუ ანგლო-ამერიკული, სასამართლოები ამ გზას ადგანან, მაშინ, პირველ რიგში, აუცილებელია ამის ექსპლიციტური სახელდება (კონდიქციური პასუხისმგებლობისაგან გამიჯვნა) და გარდა ამისა, იმ ფაქტის გასიგრძეგანება, რომ ამ ინსტრუმენტის მეშვეობით ანაზღაურდება მხოლოდ ის, რაც შემსრულებელმა რეალურად გაიღო (საქმიანობის ღირებულების გამოკლებით) და არა ის, რაც მეორე მხარემ ამით მიიღო.⁴⁰ მაგალითად, თუ ჟურნალისტი შეუთანხმდება ცნობილ მწერალს მისი ფოტოს გადაღების სანაცვლოდ გარკვეული ანაზღაურების გადახდას და ამ გადაღების შემდეგ ეს გარიგება ბათილი აღმოჩნდება, მიუხედავად იმისა, რომ ფოტოს გარკვეული ღირებულება გააჩნია, (მწერლის მხრიდან გაღებული დანახარჯების არარსებობის გამო) **negotiorum gestio**-დან მოთხოვნა გამორიცხულია. დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების ინსტიტუტს საფუძვლად უდევს სრულებით საპირისპირო პრინციპი, ვიდრე უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალს. დანახარჯების ანაზღაურება, რომელიც ენიჭება **gestor**-ს (შემსრულებელს), წარმოადგენს ჯილდოს მის მიერ ალტრუისტული მოტივებით სხვისი საქმისათვის ხელის მოკიდებისათვის და ქონების რეალურ გადადინებას არანაირი მნიშვნელობა არ ენიჭება. პრინციპი, რომლითაც ხელმძღვანელობს ანგლო-ამერიკული დოქტრინა: „უმნიშვნელოა, გამდიდრდა თუ არა მიმღები, როდესაც მან ნებაყოფლობით გადაწყვიტა მიეღო მოსარჩელის რესურსები“⁴¹, წარმოადგენს რაღაც შუალედურ პრინციპს, რომელიც არ შეესაბამება არც კონდიქციურ და არც **negotiorum gestio**-დან⁴² წარმომდგარ პასუხისმგებლობას. ამ დოგმატური აღრეულობის შედეგია ის, რომ ინგლისური სასამართლოს გადაწყვეტილება **Planche v Colburn**⁴³, დღეს უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის ნაწილად არის მიჩნეული,⁴⁴ მიუხედავად იმისა, რომ აქ ნამდვილი გარიგების შესასრულებლად გაცემული სათავის კომპენსაციას ეხებოდა საქმე.⁴⁵

რე მხარემ ამით მიიღო.⁴⁰ მაგალითად, თუ ჟურნალისტი შეუთანხმდება ცნობილ მწერალს მისი ფოტოს გადაღების სანაცვლოდ გარკვეული ანაზღაურების გადახდას და ამ გადაღების შემდეგ ეს გარიგება ბათილი აღმოჩნდება, მიუხედავად იმისა, რომ ფოტოს გარკვეული ღირებულება გააჩნია, (მწერლის მხრიდან გაღებული დანახარჯების არარსებობის გამო) **negotiorum gestio**-დან მოთხოვნა გამორიცხულია. დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების ინსტიტუტს საფუძვლად უდევს სრულებით საპირისპირო პრინციპი, ვიდრე უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალს. დანახარჯების ანაზღაურება, რომელიც ენიჭება **gestor**-ს (შემსრულებელს), წარმოადგენს ჯილდოს მის მიერ ალტრუისტული მოტივებით სხვისი საქმისათვის ხელის მოკიდებისათვის და ქონების რეალურ გადადინებას არანაირი მნიშვნელობა არ ენიჭება. პრინციპი, რომლითაც ხელმძღვანელობს ანგლო-ამერიკული დოქტრინა: „უმნიშვნელოა, გამდიდრდა თუ არა მიმღები, როდესაც მან ნებაყოფლობით გადაწყვიტა მიეღო მოსარჩელის რესურსები“⁴¹, წარმოადგენს რაღაც შუალედურ პრინციპს, რომელიც არ შეესაბამება არც კონდიქციურ და არც **negotiorum gestio**-დან⁴² წარმომდგარ პასუხისმგებლობას. ამ დოგმატური აღრეულობის შედეგია ის, რომ ინგლისური სასამართლოს გადაწყვეტილება **Planche v Colburn**⁴³, დღეს უსაფუძვლო გამდიდრების სამართლის ნაწილად არის მიჩნეული,⁴⁴ მიუხედავად იმისა, რომ აქ ნამდვილი გარიგების შესასრულებლად გაცემული სათავის კომპენსაციას ეხებოდა საქმე.⁴⁵

⁴⁰ რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 33-ე და მომდევნო გვერდები.

⁴¹ Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 238.

⁴² ამ უკანასკნელს არ შეესაბამება იმიტომ, რომ „რესურსების“ ქვეშ არ ახვავებს რეალურ ხარჯებსა და უსასყიდლოდ გასანევ საქმიანობას შორის. ნებისმიერ შემთხვევაში, უსაფუძვლო გამდიდრების ფარგლებთან დაკავშირებულ დისკუსიისას ამ ტიპის კეისებზე მითითება არასწორია.

⁴³ **Planche v Colburn** [1831] EWHC KB J56.

⁴⁴ Gordley, in: Johnston/Zimmermann (eds) Unjustified Enrichment, ზემოთ სქ. 3, 238.

⁴⁵ გამომცემელმა შეუკვეთა მწერალს წიგნის დაწერა, რომლის დასრულებამდეც გადაიფიქრა მისი გამოქვეყნება. სასამართლომ გამომცემლობას დააკისრა გადახდის ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 29.

³⁹ რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 29.

მოცემული ნაწილის შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ არასწორია, უსაფუძვლო გამდიდრების, რომლის მიზანსაც უსაფუძვლოდ წანაცვლებული ქონებრივი სარგებლის კომპენსირება წარმოადგენს, დანახარჯების საკომპენსაციოდ გამოყენება.⁴⁶ მხოლოდ „შიშველი“ დანახარჯები, როგორც ასეთი, შესაძლებელია მხოლოდ დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების საგანს წარმოადგენდეს, თუმცა ამ შემთხვევაში უმნიშვნელოა მეორე მხარის ქონებისათვის შემატებული გავალისწინება. ის, რომ ანგლო-ამერიკული სამართალი, მთელ რიგ შემთხვევებში, *negotiorum gestio*-დან წარმომდგარ მოთხოვნასა და კონდიქციურ მოთხოვნას ერთიანი „რესტიტუციული მოთხოვნის“ ქვეშ აერთიანებს, ამ პრობლემის გადაწყვეტა ვერ იქნება, რადგან ეს პრინციპულად ორი სხვადასხვა მოთხოვნაა. პრინციპი, რომ „შემკვეთი ატარებს რისკს, რომ მიღებული გამდიდრება მისთვის თავიდანვე არალირებული აღმოჩნდება“, საერთოდ შლის ზღვარს ნამდვილ და არანამდვილ ხელშეკრულებებს შორის. ხელშეკრულების არანამდვილობა ნიშნავს იმას, რომ მის ფარგლებში შეთანხმებული რეგულატორული რეჟიმი არ მოქმედებს⁴⁷ და რისკების გადანაწილებისათვის რომელიმე სხვა, არასახელშეკრულებო ინსტრუმენტზე უნდა მოხდეს მითითება.

III. საპირისპირო რესტიტუციის შეუძლებლობა

ორმხრივი არანამდვილი ხელშეკრულების დარღვეული⁴⁸ უკუქცევა – როდესაც ორმხრი-

ვად შესრულებული არანამდვილი ხელშეკრულებიდან ერთი მხარე ვერ აბრუნებს მიღებულს – ცალკეა გამოსაყოფი უსაფუძვლო გამდიდრებისმიერი პასუხისმგებლობის ფარგლებში. ცალსახაა, რომ არანამდვილი, ორმხრივადმავალდებულებელი ხელშეკრულების უკუქცევა ვერ მოხდება ისე, როგორც უსაფუძვლო გამდიდრების სხვა შემთხვევებისა (მათ შორის ვერც სხვა გარიგებების და თუნდაც არასინალაგმატური ხელშეკრულებების). აქედან გამომდინარე, გერმანულ და მისი გავლენით ქართულ უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალში აღიარებულია სალდოს თეორია⁴⁹ (სკ-ის 979 IV მუხლი), რომელიც ანგარიშს უწევს იმ გარემოებას, რომ ორმხრივი (არანამდვილი) ხელშეკრულების შესრულების შემთხვევაში, მისი უკუქცევაც ასევე ორმხრივად უნდა მოხდეს – ურთიერთდაპირისპირებული კონდიქციური მოთხოვნები უნდა განხორციელდეს ერთმანეთზე დამოკიდებულად/ორიენტირებულად. მაგალითად, ა-მ მიიღო ბათილი ნასყიდობის საფუძველზე ნივთი, რომელიც მასთან განადგურდა. თუ მას ექნებოდა ნივთის განადგურებაზე, როგორც განმდიდრებაზე მითითების უფლება (სკ-ის 979 III მუხლი) და ამასთან შეინარჩუნებდა გადაცემული თანხის უკუმოთხოვნის შესაძლებლობას, შედეგად მივიღებდით იმას, რომ ერთი მხარე მიიღებდა ყველაფერს, მიუხედავად იმისა, რომ ნივთი მასთან განადგურდა, ხოლო მეორე კი – არაფერს. ამ უსამართლო შედეგის თავიდან ასაცილებლად, გერმანულმა იურიდიულმა აზროვნებამ შეიმუშავა ე. წ. სალდოს თეორია, რომელიც უკვე საუკუნეზე მეტს ითვლის და უმრავი ვარიაცია თუ ალტერნატივა აქვს, თუმცა მისი მთავარი აზრი გამარტივებული სახით შემდეგნაირად შეიძლება შეჯამდეს: ორმხრივად შესრულებული არანამდვილი ხელშეკრულების უკუქცევისას თითოეულ მხარეს მხოლოდ მაშინ შეუძლია მოითხოვოს გაცემული, თუ აბრუნებს მიღებულს

ლდებულება, მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერი დაუსრულებელი დარჩა.

⁴⁶ გარდა იმისა, რომ ეს წინააღმდეგობაში მოდის ამ ინსტიტუტის რესტრიქციული გამოყენების მიზანთან, რისკენაც იხრება ანგლო-ამერიკული დოქტრინა „გაუმართლებელი ფაქტორების“ ამომწურავი ტიპოლოგიის გზით, იხ. გ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი ინგლისში, შედარებითი სამართლის ჟურნალი 4/2020, 1-ლი და მომდევნო გვერდები.

⁴⁷ და არა მხოლოდ იმ შემთხვევებში, როდესაც ეს არანამდვილობა მეორე მხარის დაცვას ემსახურება, ანუ სწორედ იმიტომ არის ხელშეკრულება არანამდვილი, რომ მეორე მხარემ არ ატაროს ეს რისკი.

⁴⁸ იხ. რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი, ზემოთ სქ. 1, 151-ე და მომდევნო გვერდები; რუსია-

შვილი/ვენატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 157-ე და მომდევნო გვერდები; რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 43-ე და მომდევნო გვერდები.

⁴⁹ შდრ. სალდოს თეორიასთან დაკავშირებით ზემოთ მოყვანილი ლიტერატურა.

და მხოლოდ იმ ფარგლებში აქვს უკუმოთხოვნის უფლება, რა ფარგლებშიც აბრუნებს.

ორმხრივი ხელშეკრულების უკუქცევა ასევე ანგლო-ამერიკულ ტრადიციაშიც ცალკე დისკუსიის საგნად არის ქცეული და გამიჯნულია კონდიქციური პასუხისმგებლობის სხვა შემთხვევებისაგან. ზოგადი წესის თანახმად, მოსარჩელემ, რომელსაც უნდა საკუთარი შესრულების დაბრუნება, უნდა დააბრუნოს ასევე მიღებული. მიმღების პასუხისმგებლობა დამოკიდებულია.⁵⁰ გამდიდრების არსებობაზე დაბრუნების მომენტი სათვის და კონდიქციის კრედიტორის მიერ მიღებული შესრულების დაბრუნებაზე. მოცემული დათქმა საკმაოდ არათანმიმდევრულად ჯდება კონდიქციური პასუხისმგებლობის სისტემატიკაში – თუ გამდიდრება არაცვალებადი სიკეთეა (იხ. დასაწყისში), მაშინ რა აზრი აქვს ამ არაცვალებადობას, თუ ნატურით რესტიტუციის შეუძლებლობისას, ის საერთოდ ვერ ბრუნდება. ანუ, შესრულების კონდიქციის მოვალე შეიძლება ჯერ კიდევ გამდიდრებული იყოს ორმხრივი ხელშეკრულებიდან, მაგრამ, იმის გამო, რომ კრედიტორი ვერ აბრუნებს მიღებულს ნატურით, ერთმევა გაცემულის დაბრუნების უფლებაც და გამოირიცხება ყოველგვარი უკუქცევა.

ინგლისური და გერმანული სამართალი თანხმდება იმასთან დაკავშირებით, რომ გაცემულის დაბრუნება შესაძლებელია მხოლოდ მიღებულის დაბრუნების პირობით, თუმცა განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან საპირისპირო რესტიტუციის ფორმის მიხედვით.⁵¹ გერმანიაში საპირისპირო შესრულების შეუძლებლობისას დასაშვებია მისი გადაანგარიშება ფულად (ღირებულების ანაზღაურების) ვალდებულებად. ინგლისში უნდა დაბრუნდეს ზუსტად ის ნივთი, რომელიც გასცა შემსრულებელმა. თუმცა, ამასთან, თუ ქონება კიდევ არსებობს, მიუხედავად ნაწილობრივი გაუფასურების, განადგურებისა და ა. შ., საპირისპირო შესრულების მოთხოვნა ძალაშია, მიუხედავად იმისა, რომ არაკეთილსი-

ნდისიერი მოვალეც კი არ არის ვალდებული გადაიხადოს შემცირებული ღირებულებისათვის ფულადი კომპენსაცია. შესრულების მოთხოვნა გამორიცხულია ასევე იმ შემთხვევაში, როდესაც საპირისპირო შესრულების დაბრუნება შემდგომში გახდა შეუძლებელი, იმის გამო, რომ ეს საპირისპირო შესრულება გამოყენების შედეგად გაილია, განადგურდა ან მესამე პირზე გასხვისდა.⁵² მაგალითად, მოსარჩელემ იყიდა მოპასუხისაგან კომანდიტური საზოგადოება, რომელიც გადააკეთა შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებად⁵³ ან მოსარჩელემ შეიძინა მალარო და აპირებდა მის უკან დაბრუნებას მარაგის ამონურვის შემდეგ.⁵⁴ ამ პრიციპიდანვე გამომდინარეობს ის გადანყვეტა, რომ ინგლისში დაბრუნების მოთხოვნა გამორიცხულია, თუ საპირისპირო შესრულების დაბრუნება თავიდანვე შეუძლებელი იყო, მაგალითად, იმიტომ, რომ ეს შესრულება მდგომარეობდა მომსახურებაში: მოსარჩელემ იკისრა რკინიგზის გაყვანა, თუმცა ეს მისი მცდარი წარმოდგენით იყო განპირობებული. მოსარჩელის მოთხოვნა გარიგების გაუქმებასთან დაკავშირებით და განუელი მომსახურების ანაზღაურების მოთხოვნა, რომელიც გარიგებით შეთანხმებულ ანაზღაურებას აღემატებოდა, არ დაკმაყოფილდა, რადგან ამ მომსახურების რესტიტუცია შეუძლებელი იყო.⁵⁵ *Clarke v Dickson*-ში⁵⁶ მოსარჩელემ მოპასუხისაგან შეიძინა წილი მის სამთო კომპანიაში (*The Welsh Potosi Lead and Copper Mining Company*). წილის შეძენა განაპირობა მოპასუხის მიერ გაკეთებულმა სამმა განცხადებამ კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობასთან დაკავშირებით. 1857 წელს კომპანიის შემოსავალმა შეადგინა ძალზე მცირე თანხა და ის საბოლოოდ გაუქმდა შესაბამისი კანონის საფუძველზე. მოგვიანებით კი, მოსარჩელემ აღმოაჩინა, რომ ეს განცხადებები, კომპანიის მოგების მომტან პრაქტიკასთან დაკავშირებით, იყო არასწორი და მისი შეცდომაში შეყვანისკენ მიმართული. მან სასამა-

⁵⁰ *M. Chen-Wishart*, In defence of unjust factors: a study of rescission for duress, fraud and exploitation, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, 174.
⁵¹ *Chen-Wishart*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 52, 175.

⁵² *White v. Garden* (1851) 10 CB 919.
⁵³ *Clarke v Dickson* (1858) EB & E 148.
⁵⁴ *Vigers v. Pike* (1842) 8 Cl & F 562.
⁵⁵ *Boyd & Forrest v. Glasgow & South Western Railway Co.* 1915 SC (HL) 20.
⁵⁶ *Clarke v Dickson* (1858) EB & E 148.

რთლოს გზით მოითხოვა წილების უკან დაბრუნება. მოსამართლე კრომპტონმა ხელშეკრულების ბათილად ცნობა შეუძლებლად მიიჩნია, რადგან კომპანიის წილს უკვე დაკარგული ჰქონდა ყოველგვარი ფასი. „მაშინ, როდესაც ერთ მხარეს უნდა გარიგების არანამდვილობაზე მითითება, ... მას უნდა ჰქონდეს საშუალება მიღებული თავდაპირველ [გარიგების დადებამდე არსებულ] მდგომარეობაში დაბრუნებისა ... მაშინ რა იყიდა მან? წილი კომპანიაში, რომელსაც ის ფლობდა სხვებთან ერთად. მას არ შეუძლია მისი დაბრუნება ... ამ კაზუსის კონტექსტში არგუმენტად მინდა მოვიყვანო ყასბის შემთხვევა, რომელიც ყიდულობს ცოცხალ პირუტყვს, კლავს მას და ყიდის ხორცს თავის კლიენტებზე. თუ სამართალი მოგვცემდა იმის საშუალებას, რომ, როგორც მოსარჩელე მოითხოვს, ყასაბს ჰქონოდა უფლება, ფერმერის მიერ მისი მოტყუების აღმოჩენის შემთხვევაში, მოეთხოვა გარიგების ბათილობა და უკან გამოეთხოვა მთლიანი ფასი: რა სამართლიანობა იქნებოდა ეს?“ მოსამართლე ერლმა და კემბელმა აღნიშნული მსჯელობა გაიზიარეს. ანუ მოსარჩელეს, რომელმაც იყიდა კომპანია, რომლის რეალური შემოსავალი იყო გაცილებით ნაკლები, უარი ეთქვა საერთოდ რამის დაბრუნებაზე იმ მოტივით, რომ დაბრუნების მომენტისათვის ეს კომპანია საერთოდ აღარ არსებობდა. ეს გადანყვეტა გერმანული სალდოს თეორიის შებრუნებული ვარიანტია: იმის გამო, რომ ერთი მხარე (ნატურით) ვერ აბრუნებს მიღებულს, გამოირიცხება არა მხოლოდ მის მიერ გაცემულის ცალმხრივად უკუმოთხოვნა, არამედ საერთოდ ხელშეკრულების უკუქცევა. ამასთან, ორივე გადანყვეტას საფუძვლად უდევს ის საერთო მოსაზრება რომ ორმხრივად შესრულებული გარიგება არ შეიძლება უკუქცეს ცალმხრივად. თუმცა გერმანელები ვერ ხედავენ პრობლემას ნატურით დაბრუნების ვალდებულების ღირებულების ანაზღაურების ვალდებულებად გადაანგარიშებაში და, ნატურით დაბრუნების შეუძლებლობის მიუხედავად, ხელშეკრულების მაინც ორმხრივად უკუქცევაში.

გარდა ამისა, ინგლისური სასამართლოს, ერთი შეხედვით, საკმაოდ გაუგებარი დასაბუ-

თება, რომელიც საშუალებას იძლევა, რომ უკან დაბრუნების შეუძლებლობამ გადაფაროს მოტყუების შედეგები, რეალურად სწორ პლასტს აშიშვლებს (თუმცა საბოლოო ჯამში არასწორად წყვეტს მას) – კონდიქციურ მოთხოვნას გამოირიცხავს არა ნატურით დაბრუნების შეუძლებლობა, რომელიც შეიძლება გადაანგარიშდეს ღირებულების ანაზღაურების მოთხოვნაში (და გაუგებარია, თუ რატომ არ დგამს ინგლისური დოქტრინა ამ ნაბიჯს), არამედ ის, თუ როგორ უნდა განისაზღვროს ეს ღირებულება, როდესაც გამყიდველმა, მაგალითად, მოატყუა მყიდველი ნივთის ფასთან დაკავშირებით, ან როგორც ჩვენს შემთხვევაში, კომპანიის წილს ჰქონდა გაცილებით ნაკლები ღირებულება. ამ პრობლემის გადაჭრისათვის, დასაშვებია გერმანული სასამართლოს პრაქტიკიდან ორ, სამართლებრივად იდენტურ, კონსტელაციებზე მითითება. პირველ შემთხვევაში⁵⁷ საქმე ეხებოდა კომპანიის ნასყიდობას. მოპასუხის მიერ ხელმოწერილ ნასყიდობის ხელშეკრულებაში მის ერთ-ერთ პირობად მითითებული იყო, რომ „გარანტირებულია მანქანის უნაკლო ფუნქციონირება“. კომპანიი გადაცემის შემდეგ მალევე გამოვიდა მწყობრიდან. მოგვიანებით კი მოსარჩელემ ნასყიდობა ცნო ბათილად იმ მოტივით, რომ მოპასუხემ ის მოატყუა მანქანის მდგომარეობასთან დაკავშირებით. ალტერნატივის სახით, მან განაცხადა ნასყიდობიდან გასვლა. პროცესის მიმდინარეობისას მოსარჩელემ საკუთარი შეცდება დააფუძნა ასევე იმ გარემოებას, რომ მოპასუხემ ის მოატყუა ნასყიდობის საგნის გამოშვების თარიღთან დაკავშირებით, სინამდვილეში ის იყო არა სამი, არამედ ცხრა წლის წინ გამოშვებული. მოცემულ შემთხვევაში გერმანულმა სასამართლომ დაადგინა (რაც ზოგადად შეესატყვისებოდა უკვე მანამდე არსებულ პრაქტიკას), რომ ნივთის განადგურების შემთხვევაში, როდესაც ეს მისი ნაკლითაა განპირობებული, სალდოს თეორიის გამოყენებაზე უარი უნდა ითქვას „ორი კონდიქციის თეორიის“ სასარგებლოდ,⁵⁸ რომლის მიხედვითაც პირს შეუძლია მოითხოვოს საკუთა-

⁵⁷ BGH, 09.10.1980 - VII ZR 332/79.

⁵⁸ რუსიაშვილი, უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი, ზემოთ სქ. 1, 152.

რი შესრულება, მიუხედავად იმისა, რომ ვერ აბრუნებს მიღებულს. ამ გადაწყვეტის გასამყარებლად შეიძლება მითითება, როგორც გასვლისმიერ რესტიტუციასთან პარალელზე,⁵⁹ ასევე გამყიდველის არაკეთილსინდისიერებაზე, როგორც მისი გამკაცრებული პასუხისგების წინაპირობაზე. გამკაცრებული პასუხისმგებლობისას მოპასუხეს, რომლის მიზეზითაც იყო ხელშეკრულება არანამდვილი და რომელმაც იცოდა ამის შესახებ, მოუწევდა მიღებულის ღირებულების ანაზღაურება, მიუხედავად გამდიდრების არსებობა-არარსებობისა. მისი ეს არაკეთილსინდისიერება მოქმედებს პირიქითაც – მოცემულ სიტუაციაში დგება ზემოთ აღწერილის შებრუნებული შედეგი. მას უწევს მიღებულის დაბრუნება ისე, რომ ვერ იბრუნებს გაცემულს, რაც ამერიკულ გადაწყვეტასთან შედარებით ცალსახად უფრო გამართლებულია.

მეორე შემთხვევაში⁶⁰, მხარეებმა დადეს მერსედესის მარკის მეორადი ავტომანქანის ნასყიდობის ხელშეკრულება, რომლის ტაქომეტრის მონაცემები მოპასუხე-გამყიდველმა მანქანის გადაცემამდე ჩამოყარა და მოატყუა ამის შესახებ მოპასუხე. მანქანის მინოდების შემდეგ, მალევე, მოსარჩელემ ის ავტომანქანა მოძრაობისას მძიმედ დააზიანა, რის შემდეგაც მან გაიგო მოტყუების შესახებ და განაცხადა შეცილება. სარჩელით ის უკან ითხოვდა გადაცემულ ფულსა და ფასის ანგარიშში ჩათვლილ ნივთობრივ შესრულებას (სხვა მეორადი მანქანის გადაცემას).⁶¹ გერმანულმა სასამართლომ მიიჩნია, რომ მყიდველს, რომელიც ნასყიდობას საცილოდ ხდის მოტყუების გამო (რასაც მართლაც ჰქონდა ადგილი), შეუძლია უკან მოითხოვოს ნასყიდობის ფასი, მაშინაც კი, როდესაც ნასყიდობის საგანი მასთან განადგურდა ან დაზიანდა და მისი დაბრუნება გამყიდველისათვის შეუძლებელია ან მხოლოდ გაუფასურებულ მდგომარეობაშია შესაძლებელი. ამგვარად, გერმანული სასამართლო **Clarke v**

Dickson-ის მსგავს შემთხვევებში მიდის სრულებით საპირისპირო გადაწყვეტამდე, მიუხედავად იმისა, რომ როგორც გერმანულ, ისე ანგლო-ამერიკულ გადაწყვეტას იდენტური პრობლემის გაცნობიერება უდევს საფუძვლად. მაგრამ ინგლისური სასამართლო ორმხრივი გარიგების ცალმხრივად უკუქცევის აღკვეთის მიზნით, საერთოდ უარყოფს მისი უკუქცევის შესაძლებლობას, მაშინ როდესაც გერმანული, ნატურით დაბრუნების ვალდებულების ღირებულების ანაზღაურების ვალდებულებად გარდაქმნის გზით, მარტივად აღწევს გამართლებულ და ელასტიურ შედეგს – ზოგადად მოქმედებს სალდოს თეორია (ორმხრივი რესტიტუცია), თუმცა, თუ ერთი მხარე (მაგ. მისი მხრიდან მოტყუების გამო) არ იმსახურებს დაცვას, დასაშვებია ცალმხრივი უკუმოთხოვნა.⁶²

ანგლო-ამერიკული დოქტრინა, საბოლოო ჯამში, თავადაც აცნობიერებს იმ ფაქტს, რომ მის მიერ არჩეული გადაწყვეტა ხისტი და არასწორ შედეგებამდე მიმყვანია, რის გამოც ცდილობს **Clarke v Dickson**-ში ჩამოყალიბებული პრინციპის ამა თუ იმ ფორმით შერბილებას. მაგალითად, რესტიტუცია შესაძლებელია, თუ ქონება კიდევ არსებობს, მიუხედავად ნაწილობრივი გაუფასურებისა (**Spence v Crawford**): მოპასუხემ შეგნებულად შეიყვანა მოსარჩელე შეცდომაში კომპანიის ფინანსურ მდგომარეობასთან დაკავშირებით – არასწორად წარმოაჩინა კომპანიის საქმეები და აიძულა ამით კუთვნილი წილის მიყიდვა. რამდენიმე წლის შემდეგ მოსარჩელე შეეცადა გაყიდული წილის დაბრუნებას. მოპასუხე უთითებდა დამატებითი სარგებლის რესტიტუციის შეუძლებლობაზე; მან მოსარჩელის მაგივრად იკისრა თავდებობა ბანკის მიმართ და გაყიდა საკუთარი აქციები, საიდანაც მიღებული თანხა გაასესხა, რათა ამგვარად უზრუნველყო კომპანიის ლი-

⁵⁹ შდრ. რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 173.
⁶⁰ BGH, Urt. v. 8. Januar 1970, VII ZR 130/68.
⁶¹ შდრ. რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 173.

⁶² მიუხედავად იმისა, რომ გერმანული სასამართლოს ეს კონკრეტული გადაწყვეტილება გაკრიტიკებულია იმ არგუმენტით, რომ მოცემულ შემთხვევაში არ იყო აუცილებელი სალდოს თეორიიდან გამონაკლისის დაშვება, რადგან ტაქომეტრის ჩამოყარას არაფერი საერთო არ ჰქონდა მოგვიანებით მანქანის დამტვრევასთან, იხ. რუსიაშვილი/ეგნატაშვილი, კაზუსები კანონისმიერ ვალდებულებით ურთიერთობებში, ზემოთ სქ. 1, 172.

კვიდურობა.⁶³ სასამართლომ მაინც დაუშვა საპირისპირო შესრულების ფულადი ღირებულების დაბრუნება. რაც შეეხება გაყიდულ აქციებს, მოსარჩელე მზად აღმოჩნდა გადაეხადა მათი ფასი გაზრდილი საბაზრო ღირებულების შესაბამისად. ამით სასამართლომ, საბოლოო ჯამში, დაუშვა საპირისპირო შესრულების ფულადი ღირებულების დაბრუნება, რაც მოსარჩელისათვის არახელსაყრელი იყო, თუმცა ამაზე ნებაყოფლობით გამოთქვა თანხმობა. გერმანიასა და საქართველოში ბანკის მიმართ თავდებობა და აქციების გაყიდვა იქნებოდა დანახარჯები, რომლის ანაზღაურებასაც არაკეთილსინდისიერი მიმღები ვერ მიიღებდა (სკ-ის 984 I, 981).⁶⁴ საპირისპირო რესტიტუციის შეუძლებლობასთან ერთად კონდიქციური მოთხოვნის გამორიცხვის წესიდან გამონაკლისს ითვალისწინებს ინგლისური სასამართლო ასევე *Erlanger v New Sombrero Phosphate Co*-ს გადაწყვეტილებაში⁶⁵ და ნატურით რესტიტუციის შეუძლებლობისას ამ ვალდებულებას ფულადი ვალდებულებით ანაცვლებს. ასევე *Smith New Court Securities Ltd v Scrimgeour Vickers*-ის შემთხვევაშიც, სასამართლომ დასაშვებად მიიჩნია გვაროვნული ვალდებულების ჩანაცვლება და კრედიტორისათვის იმავე ღირებულების, იმავე გვაროვნული ნივთის შეთავაზება, მაგ., წილი საჯარო კომპანიაში. მართალია, ეს მოსაზრება გაკრიტიკებულია იმ არგუმენტით, რომ მოსარჩელემ შეიძლება ძვირად გასხვისებული წილი უფრო იაფად შეიძინოს,⁶⁶ თუმცა ამ კრიტიკის საპასუხოდ მართებულად არის მითითებული იმ გარემოებაზე, რომ ეს არასავალდებულო გართულება თავიდან შეიძლება იქნეს აცილებული იმგვარად, რომ საპირისპირო რესტიტუცია მთლიანად ფულში გადაანგარიშდეს,⁶⁷ ზუსტად ისე, როგორც ეს გერმანულ სამართალში ხდება.

⁶³ *Spence v. Crawford* [1939] 3 All ER 271.

⁶⁴ რუსიაშვილი, სარეფორმო წინადადება, ზემოთ სქ. 1, 83.

⁶⁵ *Erlanger v. New Sombrero Phosphate Co.* (1878) 3 App Cas 1218.

⁶⁶ *E. McKendrick*, Total Failure of Consideration and Counter-restitution: Two Issues or One? in: Peter Birks (ed.), *Laundering and Tracing*, Oxford 1995, 233.

⁶⁷ *Chen-Wishart*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 52, 176 სქ. 70.

ამგვარად, საპირისპირო რესტიტუციის შეუძლებლობის შემთხვევებში ზოგადად გამორიცხულია ხელშეკრულების უკუქცევა. თუმცა, იქიდან გამომდინარე, რომ ეს შედეგი ძირითადად გაუმართლებელია ხოლმე, გამონაკლისის სახით, ანგლო-ამერიკული სამართალი უშვებს ვალდებულების ფულში გადაანგარიშებას, მაგრამ მხოლოდ იმ ფარგლებში, რა ფარგლებშიც გარიგების საგნის იდენტობა არ იცვლება. ყველაზე მეტად მომტყუებლის მიმართ არის შესაძლებელი ფულში გადაანგარიშების დაშვება (*Spence v Crawford*).⁶⁸

შეჯამება

ანგლო-ამერიკული უსაფუძვლო გამდიდრების სამართალი საკმაოდ უცნაურად წყვეტს კონდიქციური მოთხოვნის ფარგლების საკითხს. საგამონაკლისო შემთხვევების განზოგადების გზით, კერძოდ, ნაწილობრივ იმ კონსტელაციებზე სწორად მითითებით, როდესაც კონდიქციის მოვალემ გამდიდრებისგან დამოუკიდებლად უნდა აგოს პასუხი, საბოლოო შედეგის სახით მიდის განმდიდრების შეუძლებლობის აღიარებამდე. პირველ რიგში, ამ მართლწესრიგში არ ხდება რა, „რაიმეს“ მოპოვებისა (როგორც კონდიქციური პასუხისმგებლობის ამოსავალი წინაპირობისა) და ამ „რაიმედან“ მიმღების ქონებაში დაღეჭილი ქონებრივი სალდოს – გამდიდრების – სიბრტყეებს შორის გამიჯვნა, შეუძლებელი ხდება კონდიქციური სამართლის გამართული დოგმატიკის აგება. თუმცა ეს გადაწყვეტა პრობლემურია არა მხოლოდ შედეგის მხრივ, არამედ, პირველ რიგში, იმ მეთოდოლოგიის კუთხით, რომლითაც ის საბუთდება. განმდიდრების შეუძლებლობის გასამყარებლად მოყვანილი შემთხვევების უმეტესი ნაწილი განეკუთვნება ან დელიქტურ სამართალს, ან დავალების გარეშე სხვისი საქმეების შესრულების ინსტიტუტის პრობლემატიკას. ამ, სხვადასხვა ინსტიტუტების წინაპირობებისა და სამართლებრივი შედეგების ერთმანეთში აღრევა იწვევს იმას, რომ კონდიქციური მოთხოვნა გა-

⁶⁸ *Chen-Wishart*, in: Johnston/Zimmermann (eds) *Unjustified Enrichment*, ზემოთ სქ. 52, 176.

დაიქცევა ზიანის ანაზღაურების ინსტრუმენტად, ზიანის არსებობის წინაპირობების გარეშე და დანახარჯების ანაზღაურების მოთხოვნად, ამ დანახარჯების რეალურად განწევის წინაპირობის გარეშე. ის უამრავი

გამონაკლისი და გამონაკლისიდან გამონაკლისი, რომელზეც უთითებს ანგლო-ამერიკული სამართალი საპირისპირო რესტიტუციის შეუძლებლობის შემთხვევებში, კიდევ ერთხელ ამტკიცებს გერმანული სალდოს თეორიის მართებულობას.